

**РИМСКИ ЛИМЕС
И ГРАДОВИ
НА ТЛУ СРБИЈЕ**

*Roman Limes and
cities in the territory
of Serbia*

РИМСКИ ЛИМЕС И ГРАДОВИ НА ТЛУ СРБИЈЕ
*Roman Limes and cities in
the territory of Serbia*

ISBN 978-86-7025-793-1 (САНУ)
ISBN 978-86-6439-042-2 (АИ)

**РИМСКИ ЛИМЕС
И ГРАДОВИ
НА ТЛУ СРБИЈЕ**

СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА И УМЕТНОСТИ

АРХЕОЛОШКИ ИНСТИТУТ БЕОГРАД

Галерија Српске академије наука и уметности /
Gallery of the Serbian Academy Sciences and Arts

РИМСКИ ЛИМЕС И ГРАДОВИ НА ТЛУ СРБИЈЕ
ROMAN LIMES AND CITIES ON THE TERRITORY OF SERBIA

Издавач / Published by

Српска академија наука и уметности / Serbian Academy of Sciences and Arts
Археолошки институт - Београд / Archaeological institute - Belgrade

Главни уредник/Editors-in-chief

Душан Оташевић / Dušan Otašević

Уредници / Editors

Миомир Кораћ / Miomir Korać
Стефан Поп-Лазич / Stefan Pop-Lazić

Рецензенти / Reviewers

Гојко Суботић / Gojko Subotić
Милоје Р. Васић / Miloje R. Vasić

РИМСКИ ЛИМЕС И ГРАДОВИ
НА ТЛУ СРБИЈЕ

ROMAN LIMES AND CITIES ON
THE TERRITORY OF SERBIA

СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА И УМЕТНОСТИ

АРХЕОЛОШКИ ИНСТИТУТ БЕОГРАД САНУ

САДРЖАЈ

8 | Предговор

РИМСКА НАЛАЗИШТА У СРПСКОМ ПОДУНАВЉУ И ЗАЛЕЂУ

- 14 | Стефан Поп-Лазић, Љубомир Јевтовић, Вујадин Вујадиновић, *Римски лимес и провинције на територији данашње Србије*
- 20 | Стефан Поп-Лазић, Вујадин Вујадиновић, Илија Данковић, *Војна опрема*
- 28 | Стефан Поп-Лазић, *Сингидунум*
- 36 | Снежана Голубовић, Немања Мрђић, Миомир Кораћ, *Виминацијум*
- 44 | Иван Богдановић, Драгана Роговић, Соња Вуковић-Богдановић, *Виминацијумски амфиитеатар*
- 50 | Мирјана Војвода, Саша Реџић, *Циркулација римског новца у српском делу лимеса (I–V век)*
- 56 | Оливера Илић, *Пољопривреда у средњем подунављу током римског периода*
- 64 | Ангелина Раичковић Савић, Љубомир Јевтовић, Ана Богдановић, *Керамички материјал*
- 72 | Илија Данковић, Бебина Миловановић, Милица Марјановић, *Од девојчице до matronae: животињи ток жена на лимесу*
- 82 | Снежана Николић, Милица Марјановић, *Римске уљане лампе – профана и сакрална намена*
- 88 | Снежана Голубовић, *Медицински инструменти*
- 94 | Снежана Голубовић, *Сахрањивање у римском периоду*
- 100 | Илија Микић, *Антрополошки типови са Виминацијума и покушај реконструкције њихових лица*
- 106 | Соња Вуковић-Богдановић, *Људи и животиње на торњомезијском лимесу: археозоолошка сведочанства*
- 112 | Надежда Гавриловић Витас, *Римска религија и култови на дунавском Лимесу у Србији*
- 126 | Ивана Поповић, *Порфирне скулптуре из српског дела регије лимеса, као сведочанство о њеном стваријешко-пропагандном значају у доба касне антике*
- 160 | Гордана Јеремић, *Рано хришћанство на лимесу*
- 166 | Стефан Поп-Лазић, *Феликс Ромулијана (Гамзирад)*
- 172 | Надежда Гавриловић Витас, *Касноантичка Медијана*
- 182 | Гордана Јеремић, *Naissus – римски и рановизантијски град*

CONTENTS

9 | Foreword

ROMAN SITES IN SERBIAN DANUBE REGION AND ITS HINTERLAND

- 15 | Stefan Pop-Lazić, Ljubomir Jevtović, Vujadin Vujadinović, *Roman Limes and provinces at the territory of modern Serbia*
- 21 | Stefan Pop-Lazić, Vujadin Vujadinović, Ilija Danković, *Military equipment*
- 29 | Stefan Pop-Lazić, *Singidunum*
- 37 | Snežana Golubović, Nemanja Mrđić, Miomir Korać, *Viminacium*
- 45 | Ivan Bogdanović, Dragana Rogić, Sonja Vuković-Bogdanović, *The amphitheatre of Viminacium*
- 51 | Mirjana Vojvoda, Saša Redžić, *Circulation of Roman coins in the Serbian part of the limes (1st–5th century)*
- 57 | Olivera Ilić, *Agriculture in the middle and lower Danube region during the roman period*
- 65 | Angelina Raičković Savić, Ljubomir Jevtović, Ana Bogdanović, *Ceramic material*
- 73 | Ilija Danković, Bebina Milovanović, Milica Marjanović, *From a girl to a matrona: the life course of the women on the limes*
- 83 | Snežana Nikolić, Milica Marjanović, *Roman oil lamps – profane and sacral use*
- 89 | Snežana Golubović, *Medical instruments*
- 95 | Snežana Golubović, *Burials of the Roman period*
- 101 | Ilija Mikić, *Anthropological types of Viminacium and the attempt to reconstruct faces*
- 107 | Sonja Vuković-Bogdanović, *Humans and animals on the Upper Moesian limes: Archaeozoological testimonie*
- 113 | Nadežda M. Gavrilović Vitas, *Roman Religion and Cults on the Danube Limes in Serbia*
- 127 | Ivana Popović, *Porphyry sculptures from the Serbian part of limes region as testimony of its strategic-popaganda significance in the Late Roman period*
- 161 | Gordana Jeremić, *Early christianity on the limes*
- 167 | Stefan Pop-Lazić, *Felix Romuliana (Gamzigrad)*
- 173 | Nadežda Gavrilović Vitas, *Late Roman Mediana*
- 183 | Gordana Jeremić, *Naissus – a Roman and Early Byzantine city*

- 188 | Извори
- 189 | Скраћенице
- 191 | Литература

KATALOG

- 210 | Скраћенице за називе институција које чувају предмете
- 212 | Стефан Поп-Лазих, Вујадин Вујадиновић, Илија Данковић, *Наоружање и војна опрема*
- 233 | Иван Богдановић, Драгана Роговић, Соња Вуковић-Богдановић, *Виминацијумски амфиитеатар*
- 239 | Мирјана Војвода, Саша Реџић, *Циркулација новца у српском делу лимеса*
- 282 | Ангелина Раичковић-Савић, Љубомир Јевтовић, Ана Богдановић, *Керамички материјал*
- 306 | Илија Данковић, Бебина Миловановић, Милица Марјановић, *Од девојчице до матронае: животињи њок жена на лимесу*
- 329 | Снежана Николић, Милица Марјановић, *Римске уљане лампе – њрофана и сакрална намена*
- 353 | Снежана Голубовић, *Медицински инструменти*
- 365 | Илија Микић, *Антрополошки типови са Виминацијума и њокушај реконструкције њихових лица*
- 367 | Соња Вуковић-Богдановић, *Људи и животиње на њорњомезијском лимесу: археозолошка сведочанства*
- 372 | Надежда Гавриловић-Витас, Стефан Поп-Лазих, *Римска религија и култови на дунавском Лимесу у Србији*
- 378 | Ивана Поповић, *Порфирне скулптуре из српској дела реије лимеса, као сведочанство о њеном сирајешко-њројајандном значају у доба касне антике*
- 382 | Ивана Поповић, Стефан Поп-Лазих, *Феликс Ромулијана (Гамзињрад)*
- 385 | Надежда Гавриловић-Витас, Ивана Поповић, *Касноантичка Медијана и Ниш*

188		Sources
189		Abbreviations
191		Literature

CATALOGUE

211		Abbreviations for names of Institutions that keep the artefacts
212		Stefan Pop-Lazić, Vujadin Vujadinović, Ilija Danković, <i>Military equipment</i>
233		Ivan Bogdanović, Dragana Rogić, Sonja Vuković-Bogdanović, <i>The amphitheatre of Viminacium</i>
239		Mirjana Vojvoda, Saša Redžić, <i>Circulation of Roman coins in the Serbian part of the limes (1st–5th century)</i>
282		Angelina Raičković-Savić, Ljubomir Jevtović, Ana Bogdanović, <i>Ceramic material</i>
306		Ilija Danković, Bebina Milovanović, Milica Marjanović, <i>From a girl to a matrona: the life course of the women on the limes</i>
329		Snežana Nikolić, Milica Marjanović, <i>Roman oil lamps – profane and sacral use</i>
353		Snežana Golubović, <i>Medical instruments</i>
365		Ilija Mikić, <i>Anthropological types of Viminacium and the attempt to reconstruct faces</i>
367		Sonja Vuković-Bogdanović, <i>People and animals on the Upper Moesian limes: Archaeozoological testimonies</i>
372		Nadežda M. Gavrilović-Vitas, Stefan Pop-Lazić, <i>Roman Religion and Cults on the Danube Limes in Serbia</i>
378		Ivana Popović, <i>Porphyry sculptures from the Serbian part of limes region as testimony of its strategic-propaganda significance in the Late Roman period</i>
382		Ivana Popović, Stefan Pop-Lazić, <i>Felix Romuliana (Gamzigrad)</i>
385		Nadežda Gavrilović-Vitas, Ivana Popović, <i>Late Roman Mediana and Niš</i>

ПРЕДГОВОР

Границу Римског царства – Лимес према спољном свету чинио је низ војних постаја распоређених дуж 7.500 километара од Британије, преко Рајне и Дунава, до Блиског истока и Африке. Данас ови споменици римске културе чине део светске баштине УНЕСКО, а Археолошки институт је већ неколико години укључен у припреме номинације Римског Лимеса на Дунаву за упис на листу УНЕСКО-а.

Интерес за римска налазишта са наших простора сеже још у XVIII век, док прва археолошка истраживања почињу крајем XIX века, са појавом првих школованих археолога у Србији. У последњих сто година испитани су бројни локалитети на Дунаву, нарочито током великих радова на изградњи хидроелектрана у Ђердапу, а истраживања великих легијских логора Сингидунума и Виминацијума трају и данас.

Интензиван живот, који се вековима одвијао на ободу римског царства у војним и цивилним насељима, најбоље се огледа у бројним остацима материјалне културе. Кроз одабране предмете изложба „Римски Лимес и градови на тлу Србије“ има за циљ да осветли и презентује јавности богатство римског наслеђа у Подунављу и његовом залеђу. Један од разлога за постављање ове изложбе је и одржавање 24. Лимес конгреса у Београду и Виминацијуму. Лимес конгрес са традицијом дугом скоро седамдесет година представља један од најважнијих археолошких скупова у Европи који се одржава сваке треће године. Ове године Србија је по први пут домаћин конгреса. Током гласања на 23. Лимес-конгресу у Инголштату у Немачкој, 2015. године Археолошком институту је припала част да буде организатор скупа. Првом конгресу одржаном 1949. године присуствовало је свега 20 научника, а ове године своје учешће пријавило је више од 350 археолога, историчара, антрополога, археозоолога и других стручњака из целог света.

То је био подстрек нашим научницима да светској научној елити, али и свима онима који су вођени жељом за новим сазнањима, на овој изложби представе наша истраживања. А та истраживања обухватају проучавања војске и војне стратегије, градитељства, занатства, уметности, духовне културе, римске религије и култова, као и почетке хришћанства на нашем тлу. Циљ аутора изложбе био је да покрију све ове аспекте живота на граници, али и у градовима у позадини и то прикажу кроз предмете, реконструкције лица људи који су живели пре скоро 2000 година и да уз помоћ савремених технологија дочарају живот на границама Римске империје.

Археолошки институт, иницијатор и организатор изложбе Римски Лимес и градови у Србији у Галерији САНУ, дугује велику захвалност следећим музејима, без чије сарадње и драгоцених предмета које су уступили за ову прилику, не би била могућа реализација овако комплексне изложбе: Музеј Срема – Сремска Митровица, Музеј Војводине – Нови Сад, Музеј града

FOREWORD

The border of Roman Empire with the outer world was established as system of military strongholds along a 7,500 km line from Britain along the Rhine and the Danube to the Middle East and Africa. Today, these monuments of Roman culture represent part of the World Heritage – UNESCO. In the last few years, The Institute of Archaeology has been involved in the preparation for the nomination of part of the Danube Limes to the UNESCO list.

The earliest interest in the Limes monuments in Serbia dates back to the 18th century. Ever since the end of the 19th century, intensive research has been conducted, ever since the first archaeologists were educated. In the last hundred years, numerous sites have been investigated especially on the occasions of the extensive construction projects of the hydro power-plants in Đerdap. Research of the legionary camps in Singidunum and Viminacium have continued to the present day.

The intensive life that was evident for centuries in the military and civil settlements along the Roman border is presented in the best way through the remains of the material culture. The aim of the exhibition is to enlighten and present to the public, through the selected artefacts, the abundance of Roman heritage in the Danube area and its hinterland. One of the reasons for this exhibition is the event of XXIV Limes congress in Belgrade and Viminacium. During the XXIII Limes congress, held in Ingolstadt (Germany), the Institute of Archaeology from Belgrade had the honour of being selected to host the 2018 meeting. With a tradition of 70 years, the Limes Congress is one of the most important archaeological events in Europe, which takes place every third year, this year for the first time in Serbia. Just 20 scientists attended the first Limes congress in 1949, while this year more than 350 archaeologists, historians, anthropologists, archaeozoologists and other experts attended the meeting.

It was an opportunity for our scientists to present our research to the scientific elite as well as to all those who are driven by the desire to acquire new knowledge. This research comprises studies of army and military strategy, engineering, craftsmanship, arts, spiritual culture, Roman religion and cults, as well as the beginnings of Christianity in our area. The aim of the authors of the exhibition was to cover all aspects of life on the border, but also in the hinterland, and to depict it through objects and reconstructions of the faces of the people who lived almost 2,000 years ago, presenting it with aid of modern technologies.

As the organiser of the exhibition, The Institute of Archaeology is grateful to following museums, without whose cooperation and the precious objects that they have lent us for this opportunity, it would not have been possible to realise such a complex exhibition: Muzej Srema – Sremska

Београда, Историјски музеј Србије, Народни Музеј – Пожаревац, Музеј Крајине – Неготин, Народни музеј – Зајечар, Народни музеј – Ниш.

У изради изложбе учествовали су следећи ко-аутори: Ана Богдановић, Иван Богдановић, Мирјана Војвода, Вујадин Вујадиновић, Соња Вуковић – Богдановић, Надежда Гавриловић – Витас, Снежана Голубовић, Илија Данковић, Оливера Илић, Љубомир Јевтовић, Гордана Јерemiћ, Жељко Јовановић, Милица Марјановић, Илија Микић, Владимир Милетић, Јелена Милетић, Бибина Миловановић, Снежана Николић, Софија Петковић, Стефан Поп-Лазич, Бојан Поповић, Ангелина Раичковић – Савић, Саша Рецић, Драгана Роговић.

Mitrovica, Muzej Vojvodine – Novi Sad, Muzej grada Beograda, Istorijski muzej Srbije, Narodni Muzej – Požarevac, Muzej Krajine – Negotin, Narodni muzej – Zaječar, Narodni muzej – Niš.

The following co-authors took part in the exhibition: Ana Bogdanović, Ivan Bogdanović, Mirjana Vojvoda, Vujadin Vujadinović, Sonja Vuković – Bogdanović, Nadežda Gavrilović – Vitas, Snežana Golubović, Ilija Danković, Olivera Ilić, Ljubomir Jevtović, Gordana Jeremić, Željko Jovanović, Milica Marjanović, Ilija Mikić, Vladimir Miletić, Jelena Miletić, Bebina Milovanović, Snežana Nikolić, Sofija Petković, Stefan Pop-Lazić, Bojan Popović, Angelina Raičković – Savić, Saša Redžić, Dragana Rogić.

РИМСКА НАЛАЗИШТА У
СРПСКОМ ПОДУНАВЉУ
И ЗАЛЕЂУ
ROMAN SITES IN
SERBIAN DANUBE REGION
AND ITS HINTERLAND

РИМСКИ ЛИМЕС И ПРОВИНЦИЈЕ НА ТЕРИТОРИЈИ ДАНАШЊЕ СРБИЈЕ

Стефан ПОП-ЛАЗИЋ, Љубомир ЈЕВТОВИЋ, Вујадин ВУЈАДИНОВИЋ

Део Дунава од Нештина до Радужева који данас протиче кроз Србију представљао је све до победе над Дачанима и формирања провинције Дакије 106. године границу према барбарикуму. Током овог периода настале су најстарије фазе утврђивања границе системом војних постаја. Од 106. године па све до напуштања Дакије 272/3. године утврђења на десној обали Дунава немају функцију граничних постаја, али и даље у њима бораве војне посаде, што се може објаснити непрекидном потребом контроле преласка реке¹, речне пловидбе, као и залеђа лимеса у којем су експлоатисане руде у области Космаја, и источне Србије. О тој потреби за војном контролом рудоносних области сведоче и утврђења подигнута унутар саме провинције, на Космају и у долини Белог Тимока – Тимакум минус.²

Освајање Балканског полуострва започето је током II века пре н.е., а завршено тек почетком I века н.е. Пре формирања првих провинција, на тлу данашње Србије живела су различита племена келтског, илирског и трачког порекла. Након устанка локалног становништва 9. године н.е., територија данашњег Срема припала је провинцији Доњој Панонији. У Панонији најстарију посаду је чинила легија II Адјутрикс. Да ли је била смештена у Сирмијуму и даље остаје отворено питање, као и питање легијског логора на месту које је из познијих извора познато као Капут Басијаненсе удаљено три миље од Басијане према западу.³ Најстарији хоризонт изградње војних постаја на Дунаву на Сектору Нештин – Таурунум може се узети за познији период ратова са Дачанима,⁴ мада су за сада подаци са археолошких ископавања везани за познији период.

Део лимеса у Доњој Панонији протезао се од логора легије II Адјутрикс у Аквинкуму (Будимпешта) све до Таурунума (Земун). На овој траси је регистровано тридесетак кастела. Према натписима и донекле на основу археолошких истраживања, на сектору од Нештина до ушћа Саве у Дунав забележено је неколико војних база, у Баноштору (Бононија), Петроварадину (Кусум), Чортановцима (Ад Херкулем), Сланкамену (Акуминкум), Сурдуку (Ритијум), Бановцима (Бургене) и Земуну (Таурунум). Код ушћа Саве у Дунав налазио се прелаз из Паноније у Мезију – путна станица Конфлуентес. Посебну одлику доњепанонског дела лимеса чини положај касноантичког утврђења код Бегеча (Онагринум) и утврђеног пристаништа код Бача, који се налазе

1 Mirković 1996, 39.

2 Борић-Брешковић, Црнобрња 2015, 28–30; Petrović 1986, 514.

3 Душанић 1968, 88–90.

4 Петровић 1995, 16.

ROMAN LIMES AND PROVINCES AT THE TERRITORY OF MODERN SERBIA

Stefan POP-LAZIĆ, Ljubomir JEVIĆ, Vujadin VUJADINOVIĆ

All the way until the victory over the Dacians and establishment of the province Dacia in 106, part of the Danube from Neštin to Radujevac represented a bordering line towards Barbaricum. During this period, the oldest erection phases of border fortifications with a system of military strongholds took place. From 106 A.D. and until the abandoning of Dacia in 272/3, those forts along the right Danube bank did not possess a function of fortifications along the border, although they were still inhabited by soldiers. This can be explained with an unbroken need to control river crossing¹, sailing, as well as controlling the Limes hinterland where in Kosmaj and eastern Serbia regions, ores were exploited. Fortifications erected within the province itself, on mount Kosmaj and in the Beli Timok valley (Timacum Minus)² give testimonies about the need for military control over mining areas.

Conquer of the Balkan Peninsula was initiated during the 2nd century BC and was finalized only at the beginning of the 1st century AD. Before establishing the earliest provinces, the territory of modern Serbia was inhabited by different tribes of Celtic, Illyrian or Thracian origin. After the rebellion by the local population in the year 9 AD, the territory of modern Srem became part of the province Lower Pannonia. The oldest military unit stationed in Pannonia was the legion II Adiutrix. The question still remains open whether it was stationed in Sirmium. The same refers to the question about a legionary fort known from later sources as Caput Bassianae, at the distance of three miles to the west from Bassianae.³ The oldest horizon of military strongholds along the Danube between Neštin and Taurunum can be connected to the later phase of warfare against the Dacians,⁴ although so far, data are only known from archaeological excavations related to a later period.

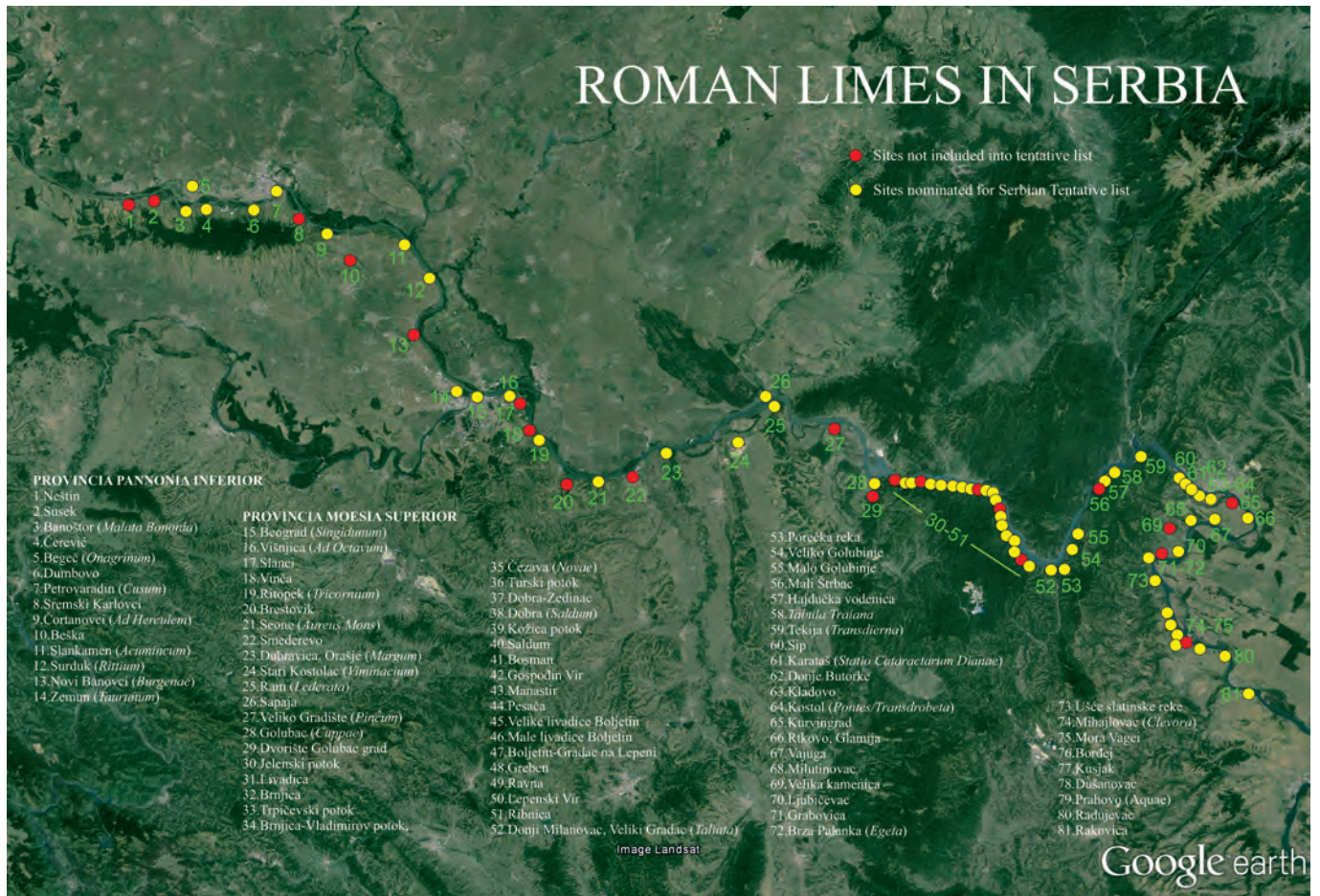
Part of the Limes in Lower Pannonia spread from the legionary fort of the legion II Adiutrix in Aquincum (Budapest) downstream to Taurunum (Zemun). Some thirty castella were noted along this line. According to the inscriptions and partially also according to archaeological research, in the sector from Neštin to the mouth of Sava into the Danube, several military strongholds were noted, like Banoštor (Bononia), Petrovaradin (Cusum), Čortanovci (Ad Herculem), Slankamen

1 Mirković 1996, 39.

2 Борић-Брешковић, Црнобрња 2015, 28–30; Petrović 1986, 514.

3 Душанић 1968, 88–90.

4 Петровић 1995, 16.

Сл. 1. Антички локалитети на Дунаву у Србији.

Fig.1 Roman sites on Danube in Serbia.

на левој обали Дунава.⁵ Уз „Римске шанчеве“ у Бачкој, они су чинили посебан систем одбране лимеса, који је омогућавао контролу над територијом непријатељског племена Сармата.⁶

У области данашње Србије јужно од Дунава, 16. године је настала провинција Мезија. Прву посаду нове провинције чиниле су легије IV Скитска и V Македонска. Најраније сведочанство о изградњи пута на Мезијској граници на Ђердапу о војној посади у западном делу Мезије током прве половине I века представљају натписи који су ове јединице уклесале у литицу за време владавине цара Тиберија, 33/34. године код Госпођиног Вира и Лепенске стене и на истом простору нешто касније за време цара Клаудија.⁷

Промене у распореду трупа настају формирањем провинције Тракије. Легија VII Клаудија је премештена из Далмације у Мезију, а могуће је да је и VIII Аугуста чинила део мезијске посаде.⁸ Ратови са Дачанима крајем I и почетком II века, стварање провинције Дакије, као

5 Vasić, 2003,143–150.

6 Ivanišević, Bugarski 2018, 233.

7 Petrović, Vasić, 1996, 19; Mirković 1996, 30–31.

8 Mirković 1996, 33–35.

(Acumincium), Surduk (Rittium), Banovci (Burgenae) and Zemun (Taurunum). At the confluence of the Sava and the Danube, there was a crossing point from Pannonia to Moesia – the station Confluentes. A special feature of the Lower Pannonia Limes part are positions of the Late Roman fortification near Begeč (Onagrinum) and the fortified port near Bač, both situated at the left Danube bank.⁵ Together with “Roman trenches” in Bačka, they represented a special defensive Limes system that made it possible to control the territory of the confronted tribe of Sarmatians.⁶

In the year 16 AD, at the territory of modern Serbia to the south of the Danube, the province Moesia was established. The earliest military units of the province included legions IV Scythica and V Macedonica. The earliest testimony about road construction along the Moesian border in the Iron Gates and about military units stationed in the western part of Moesia during the first half of the 1st century include inscriptions carved by these units during the reign of Emperor Tiberius in 33/34, in the cliffs at Gospođin Vir and Lepenska stena. Later on, during the reign of Emperor Claudius, inscriptions were carved in the same area.⁷

After the province of Thrace was established, disposition of troops was changed. The legion VII Claudia was transferred from Dalmatia to Moesia, with the possibility that also VIII Augusta was stationed in Moesia.⁸ Wars against the Dacians at the end of the 1st and the beginning of the 2nd century, creation of the province Dacia and the abandoning of this territory at the end of the 3rd century all represent reasons why the system of military strongholds from Singidunum to Radujevac showed a very dynamic development. The earliest legionary fort in Viminacium was created most likely during Domitian's wars against the Dacians. It is possible that during this period, the earliest military fort in Singidunum was also erected.⁹ So far, the question remains opened where the legion IV Flavia was stationed after it was transferred from Dalmatia to Moesia in the year 86.¹⁰ Regarding the border line from the legionary fort of IV Flavia in Singidunum to the fort of VII Claudia in Viminacium, there are data about the fortifications in Višnjica (Ad Octavum), Ritopek (Castrum Tricornia), Seona (Aureus Mons) and near Dubravica (Margum), at the mouth of the river Morava into the Danube.

At the sector from Ram to Radujevac, a row of fortifications was noted and partially also excavated. Terrain configuration, control over crossing or sailing the river, as well as control over the hinterland led to the fact that many military units were stationed in this area. The larger ones include forts of auxiliary troops in Čezava (Novae), Donji Milanovac (Taliata), Karataš (Diana), Kostol (Pontes), Brza Palanka (Egeta) and Prahovo (Aqua). Smaller forts were discovered at sites Saldum, Boljetin, Ravna, Golubinje, Hajdučka vodenica, Tekija, Sip, Rtkovo, Vajuga, Milutinovac, Glamija, Ušće Slatinske reke, Mihajlovac and Borđej, while watchtowers were discovered at sites Livadice near Golubac, Zidinac, Gospođin vir, Pesača and Lepenski vir.¹¹

Besides land roads that used to connect these fortifications, an important connection between distant Limes parts also included fluvial roads. Fleet played an important role in establishing-

5 Vasić, 2003, 143–150.

6 Ivanišević, Bugarski 2018, 233.

7 Petrović, Vasić, 1996, 19; Mirković 1996, 30–31.

8 Mirković 1996, 33–35.

9 Petrović, Vasić, 1996, 20–21.

10 Mirković 1996, 36–37.

11 Petrović, Vasić 1996, 18

и напуштање ове територије крајем III века, представљају разлоге због којих је систем војних постаја од Сингидунума до Радујевца имао веома динамичан развој. Први легијски логор у Виминацијуму настаје вероватно у време Домицијанових ратова са Дачанима. Могуће је да је у овом периоду подигнут и први војни логор у Сингидунуму.⁹ За сада остаје отворено питање где је боравила легија IV Флавијева после премештања из Далмације у Мезију 86. године.¹⁰ За потес мезијског лимеса између логора легија IV Флавијевог у Сингидунуму и VII Клаудијевог у Виминацијуму, постоје подаци о утврђењима у Вишњици (Ад Октавум), Ритопеку (Кастра Трикорнија), Сеони (Ауреус Монс) и код Дубравице (Маргум), на ушћу Мораве у Дунав.

На сектору од Рама до Радујевца забележен је и делом истражен читав низ утврђења. Конфигурација терена, контрола прелаза и речне пловидбе, као и контрола залеђа условили су да велики број војних јединица буде распоређен на овом простору. У већа се убрајају логори помоћних јединица у Чезави (Нове), Доњем Милановцу (Талијата), Караташу (Дијана), Костолу (Понтес), Брзој Паланци (Егета) и Прахову (Акве). Мања утврђења су откривена на локалитетима: Салдум, Бољетин, Равна, Голубиње Хајдучка воденица, Текија, Сип, Ртково, Вајуга, Милутиновац, Гламија, Ушће Слатинске реке, Михајловац и Борђеј, док су куле осматрачнице идентификоване на локалитетима: Ливадице код Голупца, Зидинац, Госпођин вир, Песача и Лепенски вир.¹¹

Осим копненог пута који је повезивао ова утврђења, важну везу међу удаљеним деловима лимеса омогућавала је речна пловидба. Флота је имала значајну улогу у обезбеђивању мира на граници, превозу трупа и опреме, и снабдевању војске. Остали су записи о постојању речних флота организованих према припадности провинцијама. Тако је пристаниште *Classis Flavia Rannonica* било у Земуну¹², док су остаци пристаништа на територији Горње Мезије откривени у Брзој Паланци и Курвинграду.¹³

Након напуштања Дакије, крајем III, односно у првој половини IV века цареви Диоклецијан и Константин су спроводили свеобухватне реформе Царства. Дошло је до нове војно-административне поделе, према којој је поделом Доње Паноније настала провинција Друга Панонија, док је од западног и средишњег дела Горње Мезије формирана Прва Мезија, од источног дела Приобална Дакија, а од јужног и југоисточног Дакија Медитеранеа. У овом периоду је спроведена и реорганизација римске војске и система одбране. Основане су нове војне јединице, док су старе легије подељене на мање делове, које су прераспоређене дуж лимеса. С друге стране, археолошки налази показују да је унутрашњост војних логора почела да настањује и цивилна популација.

Током последње две деценије IV века, напади варвара на подунавске провинције су интензивирани, а ослабљено Царство више није било у стању да одржи јединствен систем одбране. Археолошка истраживања сведоче да је у наредном периоду живот у појединим утврђењима настављен, али нису приметни трагови обнове одбрамбених структура. Хунским разарањем средином V века престао је да функционише систем римског лимеса на Дунаву.¹⁴

9 Petrović, Vasić, 1996, 20–21.

10 Mirković 1996, 36–37.

11 Petrović, Vasić 1996, 18

12 Душанић 1968, 107.

13 Petrović, Vasić 1996, 19–20.

14 Ivanišević 2015, 659.

peace at the border, transport of troops and equipment and troop supplying. Inscriptions remained preserved about the existence of river fleets organized according to their province affiliation. Therefore, the port of Classis Flavia Pannonica was in Zemun¹², while port remains at the territory of Moesia were discovered in Brza palanka and Kurvingrad.¹³

After Dacia was abandoned at the end of the 3rd century, actually during the first half of the 4th century, Emperors Diocletian and Constantine introduced general reforms of the Empire. They included a new military and administrative division and according to it, the province of Lower Pannonia was turned into Pannonia Secunda. At the same time, the western and central part of the province Upper Moesia was turned into Moesia Prima, while the eastern part turned into Dacia Ripensis. The southern and south-eastern part of the province now became Dacia Mediterranea. In this period, a re-organization of the Roman army and defense system also took place. New military units were established, while the old legions were divided into smaller parts and re-located along the Limes. On the other hand, archaeological finds show that many military forts were now inhabited by civilians.

During the last two decades of the 4th century, barbarian attacks on the Danubian provinces became more and more intense. The weak Empire was no longer capable of keeping a unique system of defense. Archaeological excavations indicate that in the period to come, some forts were still inhabited, although there were no noticeable traces of defensive structures' renovation. Hunnic invasion during the middle of the 5th century led the function of Roman Limes system on the Danube to an end.¹⁴

12 Душанић 1968, 107.

13 Petrović, Vasić 1996, 19–20.

14 Ivanišević 2015, 659.

ИЗБОРИ/SOURCES:

AA SS – *Acta Sanctorum*, (ed.) J. Bollandus, Paris 1643.

Amm. Marc. – *Ammianus Marcellinus in Three Volumes*, with the English translation by J.C. Rolfe, London–Cambridge Mass., 1964.

Aur. Vict. – Sexti Aurelii Victoris *Liber de Caesaribus*, praecedunt *Origo gentis Romanae* et *Liber de viris illustribus urbis Romae*, subsequitur *Epitome de Caesaribus*, recensuit F. Pichlmayr, Lipsiae, 1911.

Cod. Th. – Theodosiani Libri XVI cum Constitutionibus Simonidianus, (ed.) Th. Mommsen, P. M. Meyer, P. Krueger, 2. *Leges*, Berlin 1962; with the English translation: C. Pharr, Princeton 1952.

Cons. Const. – Consularia Constantinopolitana, *Chronica Minora saec. IV. V. VI. VII.*, (ed.) Th. Mommsen, vol. I, Berolini 1892, 196–247.

Euseb. – Eusebii Caesariensis *opera*, recognovit G. Dindorfius, vol. IV: *Historiae ecclesiasticae libri I-X*, Lipsiae, 1890.

Eutrop. – Eutropii *Breviarium Historiae Romanae*, ed. H.R. Dietsch, Lipsiae, 1883.

Exc. Val. – *Excerpta Valesiana*, in: *Ammianus Marcellinus in Three Volumes*, with the English translation by J.C. Rolfe, London–Cambridge Mass., 1964, 506–509.

FPhiloc – Fasti Furii Philocali, Inscriptiones Italiae XII: Fasti et Elogia. Fasc II: Fasti Anni Numani et Iuliani. Accedunt Ferialia, *Menologia Rustica, Parapegmata*, ed. A. Degrassi, Roma 1963, 237–262, n. 42.

Lact. – Lactantius, *De mortibus persecutorum*, edited and translated by J. L. Creed, Oxford, 1984.

Not. dign., Or. – *Notitia dignitatum: pars Occidentis; pars Orientis; accedunt Notitia urbis Constantinopolitanae et laterculi provinciarum*, (ed.) O. Seeck, Berlin 1876.

Origo – Origo Constantini Imperatoris, *Excerpta Valesiana*, (ed.) J. Moreau, Lipsiae 1961.

Ptolem. Silv. – Fasti Ptolomeii Silvii, Inscriptiones Italiae XII: Fasti et Elogia. Fasc II: Fasti Anni Numani et Iuliani. Accedunt Ferialia, *Menologia Rustica, Parapegmata*, (ed.) A. Degrassi, Roma 1963, 263–276, n. 43.

Zos. – Zosime, *Histoire nouvelle*, tome I, texte établi et traduit par F. Paschoud, Paris 1971.

СКРАЋЕНИЦЕ/ABBREVIATIONS:

CIL – *Corpus Inscriptionum Latinarum*

RIC I-IX – C.H.V. Sutherland, *The Roman Imperial Coinage*, I, *From 39 BC to AD 69*, London 1984; H. Mattingly, E. A. Sydenham, *The Roman Imperial Coinage*, II, *Vespasian to Hadrian*, London 1926, repr. 1962; I. A. Carradice, T. V. Buttrey, *The Roman Imperial Coinage*, Vol. II, Part 1; from AD 69 to AD 96, Vespasian to Domitian, London 2007; H. Mattingly, E. A. Sydenham, *The Roman Imperial Coinage*, III, *Antoninus Pius to Commodus*, London 1930, repr. 1962; H. Mattingly, E. A. Sydenham, *The Roman Imperial Coinage*, IV/1, *Pertinax to Geta*, London 1936, repr. 1962; H. Mattingly, E.A. Sydenham, C.H.V. Sutherland; *The Roman Imperial Coinage*, IV/2, *Macrinus to Pupienus*, London 1938; H. Mattingly, E.A. Sydenham, C.H.V. Sutherland; *The Roman Imperial Coinage*, IV/3; *Gordian III to Uranius Antoninus*, London 1949; Webb P.H., *The Roman Imperial Coinage*, V/1, London 1968; Webb P.H., *The Roman Imperial Coinage*, V/2, London 1968; C.H.V. Sutherland; *The Roman Imperial Coinage*, VI; *From Diocletian's reform to the death of Maximinus*, London 1967; Bruun P.M., *The Roman Imperial Coinage*, VII, *Constantine and Licinius A.D. 313–337*, London 1966; Kent J.P.C., *The Roman Imperial Coinage*, VIII, *The family of Constantine I A.D. 337–364*, London 1981; Pearce J.W.E., *The Roman Imperial Coinage*, IX, *Valentinian I to Theodosius I*, London 1951.

SNGANS – Meshorer, Ya'akov. 1981. *Sylloge nummorum graecorum: The collection of the American Numismatic Society*, pt. 6. Palestine-South Arabia. New York 1981.

WBR – W.H. Waddington, E. Babelon et Th. Reinach, *Recueil général des Monnaies grecques d'Asie Mineure, Nicée et Nicomédie*, Paris, 1910.

ЛИТЕРАТУРА/LITERATURE

Allason-Jones, L. 2005

Women in Roman Britain, Bootham 2005: The Council for British Archaeology.

Alberici, A. and Harlow, M. 2007

Age and Innocence: Female transitions to Adulthood in Late Antiquity, in: *Constructions of Childhood in Ancient Greece and Italy*, (eds.) A. Cohen and J. B. Rutter, Athens: The American School of Classical Studies at Athens, 193–204.

Barber, B. and Bowsher, D. 2000

The Eastern Cemetery of Roman London: excavations 1983–1990, MoLAS monograph 4, London: Museum of London Archaeology Service.

Barnes, T. D. 1982

The New Empire of Diocletian and Constantine, Cambridge Mass, London 1982: Harvard University Press.

Batten, A. 2010

Clothing and Adornment, *Biblical Theology Bulletin* Vol. 40, No. 3: 148–159.

Baxter, J. E. 2005

The Archaeology of Childhood: Children, Gender and Material Culture, Oxford: Altamira Press.

Becker, H. 2016

Roman women in the urban economy. Occupations, social connections and gendered exclusions, in: *Women in Antiquity: Real Women Across the Ancient World*, (eds.) J. Turfa and S. Budin, London: Routledge, 915–931.

Berg, R. 2002

Wearing wealth. *Mundus muliebris* and *ornatus* as status markers of Women in Imperial Rome, in: *Women, wealth and power in the Roman empire*, (eds.) P. Setälä, R. Berg, R. Hälikkä, M. Keltanen, J. Pölönen and V. Vuolanto, Rome: Institutum Romanum Finlandiae, 15–73.

Bergmann, M. 1977

Studien zum römischen Porträt des 3. Jahrhunderts n. Chr., Bonn: Habelt.

Bieber, M. 1955

The Sculpture of the Hellenistic Age, New York: Columbia University Press.

Bikić, V. 1997

Rezultati zaštitnih arheoloških iskopavanja u Knez Mihailovoj ulici br. 46–48, *Singidunum* 1, 1997: 157–168.

Bikić, V., Nikolić-Đorđević, S. i Simić, Z. 2002

Istraživanja na lokalitetu Studenski trg br.9, *Singidunum* 3:183–220.

Bjelajac, Lj. 1990

Terra sigillata u Gornjoj Meziji, Import i radionice Viminacium-Margum, Beograd: Arheološki institut.

Bjelajac, Lj. 1996

Amfore gornjomezijskog Podunavlja, Beograd: Arheološki institut.

Блажић, С. 1995

Остаци животињских врста са локалитета на траси ауто-пута кроз Срем, у: *Археолошка истраживања дуж ауто-пута кроз Срем*, (ур.) З. Вапа, Нови Сад: Покрајински Завод за заштиту споменика културе, 331–346.

Blažić, S. 2006

Fauna arheoloških lokaliteta u Vojvodini, Novi Sad: Muzej Vojvodine.

Blumenfeld, J. 1999

Racial Identification in the Skull and Teeth, *The University of Western Ontario Journal of Anthropology*, Vol. 8 Iss. 1: 20–33.

Богдановић А. 2017

Керамичке посуде са печатним орнаментима из Виминацијума“, *Зборник Народној музеја XXIII/1*: 267–282.

Bogdanović, I. 2009

Rezultati arheološko-geofizičkih istraživanja na lokalitetu Kod Koraba (istočna nekropola Viminacijuma), *Archaeology and Science* 5: 83–110.

Bogdanović, I. and Vujović, M. 2015

The terracotta lamp in the shape of a gladiator's helmet from the Viminacium amphitheatre, *Arheološki vestnik* 66: 317–331.

Bogdanović, I. and Nikolić, S. 2017

In the Beginning There Was a Timber Construction... The Wooden Amphitheatre of Viminacium, in: *Columna Traiani. Traianssäule – Siegesmonument und Kriegsbericht in Bildern: Beiträge der Tagung in Wien anlässlich des 1900. Jahrestages der Einweihung, 9–12 Mai 2013*, (eds.) F. Mitthof and G. Schörner, Wien: Holzhausen, 87–94.

Бојовић, Д. 1975

Прилог урбаној историји Београда у периоду римске доминације, *ГГБ XXII*, 1975: 5–27.

Бојовић, Д. 1977

Римске терме у парку на Студентском тргу у Београду, *ГГБ XXIV*, 1977: 5–22.

Бојовић, Д. 1982

Прилог проучавању култа подунавског коњаника, *Сџаринар XXXII* (1981): 79–82.

Војовић, Д. 1983

Rimske fibule Singidunuma, Beograd: Muzej grada Beograda.

Војовић, Д. 1984

Rimski mač iz Singidunuma, *Vesnik* 30: 201–207.

Војовић, Д. 1996

Le Camp de la Légion IV Flavia à Singidunum, in: *Roman Limes on the Middle and Lower Danube*, (ed.) P. Petrović, Belgrade: Archaeological Institute, 53–68.

Vomgardner, D. L. 2002

The Story of the Roman Amphitheatre, London and New York: Routledge.

Борић-Брешковић, Б. 1992

Реверсне представе на новцу муниципијума Стоби, *Нумизматичар* 15: 25–46

Борић-Брешковић, Б. 2009

Античка нумизматика у Србији. Збирке и истраживања, *Антички свет, европска и српска наука*, Београд: Народни музеј, 9–29.

Борић-Брешковић, Б. 2013

Римска управа и римско царско ковање у доба Принципата; Ковница новца у Сирмијуму, *Златни пресек*, Београд: Народни музеј, 142–143.

Borić-Brešković, B. and Popović, P. 2006

Coins of the Roman Republic. Collections of the National Museum in Belgrade and Belgrade University, Beograd: National Museum.

Borić-Brešković, B. and Vojvoda, M. 2016

A Hoard of denarii and antoniniani from the village of Sikirica near Paraćin (Sikirica I), *Numizmatičar* 34: 7–102.

Borić-Brešković, B. and Vojvoda, M. 2017

Coins of the Stobi Colony from the necropolises of Viminacium – Više Grobalja and Pećine, *Numizmatičar* 35: 7–31.

Borić-Brešković, B. and Vojvoda, M. 2017a

Exhibition: Viminacium – Imperial and Provincial Mint, Viminacium: 1–10.

Borić-Brešković, B. and Vojvoda M. 2018

Circulation of Provincial Coins of the Viminacium Colony, In: *VIVERE MILITARE EST, From Populus to Emperors - Living on the Frontier, Vol. II*, Belgrade: Institute of Archaeology, 73–100.

Bošković Robert, A. 2006

Le Culte de Jupiter en Mésie Supérieure, Paris 2006.

Bratož, R. 2003

Dioklecijanovo preganjanje kristijanov v provincah srednjega Podunavja in zahodnega Balkana, u: *Mednarodni znanstveni simpozij ob 1700-letnici smrti Viktora Ptuijskega*, (ur.) S. Kranjc, Ptuj: Minoritski samostan sv. Viktorina, 29–98.

Brodribb, G. 1979

Markings on tile and brick, in: *Roman brick and tile, studies in manufacture, distribution and use in the western Empire*, (ed.) A. McWhirr, Oxford: Bar International Series 68, 211–221.

Brødholt, I. 2012

Socialization of infants and children in Roman Britain. An analysis of burial customs with special focus on the Lankhills cemetery, M.A. Thesis. University of Oslo.

Брукнер, О. 1976

Vicus и villa rustica у пограничној зони лимеса између Cusum-а и Bononia-e, *Грађа за истраживање сџменика културе Војводине VI-VII*: 19–43.

Брукнер, О. 1995

Римска насеља и виле рустике, у: *Археолошка истраживања дуж аутоуића кроз Срем* (ур.) З. Вапа, Нови Сад: Покрајински завод за заштиту споменика културе, 137–174.

Bruun, P. 1961

Studies in Constantinian Chronology, *Numismatic Notes and Monographs* No. 146, New York: The American Numismatic Society.

Bugarски, I. 2005

Ulomak poznorimskog paradnog šlema iz Singidunuma, *Singidunum* IV:137–146.

Валтровић, М. 1885

Римски гробови у облику бунара, *Сџаринар* II (1885): 35–45, 69–74.

Валтровић, М. 1886

Старохришћански саркофаг нађен у Београду, *Сџаринар* III (1886): 70–71.

Валтровић, М. 1891

Добри пастир, *Сџаринар* VIII (1891): 109–130.

Varbanov, I. 2005

Greek Imperial Coins. Thrace (from Adbera to Pautalia), Vol. II, Bourgas.

Васић, М. 1895

Колонија Виминацијум – археолошка студија, *Сџаринар* XII (1895): 1–61.

Васић, М. 1983

Налаз солида Теодосија II у каструму Понтес, *Нумизмаиичар* 6: 99–112

Васић, М. и Јовановић, Ђ. 1987

Мермерна икона Либера и Либере, *Ђердајске свеске* IV = *Cahiers des Portes de Fer* 4: 127–134.

Vasić, M. 2001

On the Porphyry Head from Niš once more, *Сџаринар* L: 245–251.

Vasić, M. 2003

The Ripa Pannonica in Serbia, The Roman Army in Pannonia – An archaeological guide of the Ripa Pannonica, (ed.) Zs. Visy, Budapest, Teleki Laszlo Foundation.

Васић, М. 2004

Хроника ископавања Медијане 2001–2002. године, *Сџаринар* LIII-LIV: 288–294.

Vasić, M. 2007

Felix Romuliana (Gamzigrad) – Palast und Gedenkmonument des Kaiser Galerius, in: *Roms Erbe auf dem Balkan. Spätantike Kaiservillen und Stadtanlagen in Serbien*, (eds.) U. Brandl, M. Vasić, Mainz am Rhein: Verlag Philipp von Zabern, 33–53.

Vasić, M. 2008

Prolasci i boravci rimskih imperatora u Nišu krajem III i u IV veku, *Naissus* I: 7–23.

Васић, М. 2008

Злајини и сребрни новац касне антике (284–450. године) из збирке Народног музеја у Београду: Београд: Народни музеј.

Vasić, M. 2013

Cities and imperial villae in Roman provinces in the territory of present day Serbia, in: *Constantine the Great and the Edict of Milan 313. The birth of Christianity in the Roman provinces on the soil of Serbia*, (eds.) I. Popović, B. Borić-Brešković, Archaeological Monographs 22: Belgrade: National Museum, 76–101.

Васић, М. 2015

Оставе римског новца из III века и земљишни посед на територији провинције Горње Мезије, *Зборник Народног музеја* XXII/1: 97–130.

Vasić, M., Milošević, G., Gavrilović Vitas, N., and Crnoglavac, V. 2016

Constantine's villa at Mediana, Niš: National Museum Niš.

Vasić, Č. 1995

Chronological Relations of Palace and Fortification System of Gamzigrad, in: *The Age of Tetrarchs* (ed. D. Srejski), Belgrade: Gallery of the Serbian Academy of Sciences and Art, 315–323.

Величковић, М. 1972

Римска сивна бронзана њласџика у Народног музеју, Београд: Народни музеј.

Vojvoda, M. and Mrđić, N. 2015

Coin Finds from Viminacium Necropolis Više grobalja and their Role in Funeral Ritual, Beograd: Institute of Archaeology.

Vojvoda, M. and Mrđić, N., 2017

Coin Finds from Viminacium Necropolis Pećine and their Role in Funeral Ritual. Beograd, 2017.

Vojvoda, M., and Crnobrnja, A. 2018 (in print)

Circulation of the coins of Bithinian mint of Nicaea in *Moesia Superior*; *Proceedings of the Symposium Circulation of the Antique Coins in Southeastern Europe*, (eds.) V. Ivanišević, B. Borić-Brešković, M. Vojvoda, Belgrade: Institute of Archaeology.

Vujović, M. 2001

Gladii from Dubravica: A contribution to the study of Roman swords on the territory of Serbia, in: *Vestigatio vetustatis, to Aleksandrina Cermanović – Kuzmanović, from friends, colleagues and students*, Beograd: Filozofski fakultet, Centar za arheološka istraživanja, 119–133.

Vujović, M. 2003

Late Roman Belt Phalerae from the Territory of Serbia, in: *Rad Dragoslava Srejskića na istraživanju antičke arheologije*, Memorijal Dragoslava Srejskića, Zbornik radova 2, Kragujevac, Centar za naučna istraživanja SANU i Univerziteta u Kragujevcu, 211–223.

Вујовић, М. 2011

Представе гладијатора са римских налазишта у Србији, *Зборник Народног музеја* XX-1: 243–276.

Vujović, M. 2011

Ceramic Plaque with Two Gladiators from Viminacium, *Весник Војног музеја* 38: 199–206.

Vujović, M. 2012

Few contributions on the Late Roman helmets from Iron Gate, *Весник Војног музеја* 39: 29–43.

- Vujović, M. 2013**
Roman Weapons and Military Equipment from Singidunum, *Vesnik Vojnog muzeja* 40: 29–48.
- Vujović, M. 2014**
Рановизантијски кантар из Београда, *Сѵаринар* LXIV: 161–183.
- Vujović, M. 2017**
Ring mail from Galerius's burial Rite at Gamzigrad (Romuliana), in: *Ante portam auream: studia in honorem professoris Aleksandar Jovanović*, (ed.) M. Vujović, Belgrade: Faculty of Philosophy, 239–250.
- Vuković, S. 2010**
Ostaci životinja sa jugozapadnog dela lokacije Pirivoj (Viminacijum), *Arheologija i prirodne nauke* 5: 57–82.
- Вуковић, С. 2011**
Медвед у римском спектаклу. Студија случаја амфитеатра у Виминацијуму, *Гласник Српској археолошкој друштва* 27: 315–338.
- Vuković, S. 2015**
Životinje u rimskim amfiteatrima. Studija slučaja amfiteatra u Viminacijumu, neobjavljena doktorska disertacija, Filozofski fakultet, Univerzitet u Beogradu.
- Vuković-Bogdanović, S. 2017**
Roman archaeozoology in Serbia: State of the discipline and preliminary results, *Arheologija i prirodne nauke* 12: 99–114.
- Vuković, S. and Bogdanović, I. 2013**
A Camel Skeleton from the Viminacium Amphitheatre, *Сѵаринар* LXIII: 251–267.
- Vuković-Bogdanović, S. and Blažić, S. 2014**
Camels from Roman Imperial sites in Serbia, *Anthropozoologica* 49: 281–295.
- Vuković, S. and Jovičić, M. 2015**
Dog Burials from the Cemeteries of the Roman City of Viminacium (*Moesia Superior*, Kostolac, Serbia)⁶, in: *LIMES XXII. Proceedings of the 22nd International Congress of Roman Frontier Studies. Ruse, Bulgaria, September 2012.*, (eds.) L. Vagalinski, N. Sharankov, Sofia: National Archaeological Institute with Museum Bulgarian Academy of Sciences, 687–702.
- Вулић, Н. 1934**
Passio sanctorum IV coronatorum, *Гласник Српске Краљевске Академије* LXXXII: 1–22.
- Вулић, Н. 1941–48**
Антички споменици наше земље, *Сѵоменик СКА*, ХСVIII: 1–335.
- Вучковић-Тодоровић, Д. 1966**
Светилиште Јупитера Долихена у Брзој Паланци, *Сѵаринар* XV–XVI: 173–182.
- Gabričević, M. 1986**
Rtkovo – Glamija I, – une forteresse de la basse époque, *Ђердајске свеске III = Cahiers des Portes de Fer* 3: 71–91.
- Габричевић, М. 1987**
Натпис са локалитета Гламија I, *Ђердајске свеске IV = Cahiers des Portes de Fer* 4: 144–146.
- Gavrilović, N. 2010**
Kultovi maloazijskih i sirijskih božanstava u rimskim provincijama na centralnom Balkanu, neobjavljena doktorska disertacija, Filozofski fakultet, Univerzitet u Beogradu.
- Gavrilović, N. 2010a**
The Cult of Mars in Central Balkans: A Roman or Romano-Celtic Deity?, in: *Celtic Religion Across Space and Time*, (ed.) J. Alberto Arenas-Esteban, Albacete 2010, 266–278.
- Gavrilović, N. 2011**
Ceramic *Crustulum* with the Representation of Nemesis-Diana from Viminacium: A Contribution to the Cult of Goddess Nemesis in Roman Provinces of Central Balkans, *Сѵаринар* LXI: 191–203.

Gavrilović, N. 2014

Kult Herkula i Merkura u Gornjoj Meziji od I do IV veka n. e., Beograd 2014: Arheološki institut.

Garašanin, M. 1968

Razmatranja o nekropolama tipa Mala Kopašnica-Sase. Ka antičkom razgraničenju Ilira i Dačana u rimsko doba, *Godišnjak VI*: 5–34.

Гарашанин, М., Васић, М. и Марјановић-Вујовић, Г. 1984

Трајанов мост – Castrum Pontes, *Бергајске свеске II = Cahiers des Portes de Fer 2*: 25–84.

Kult Herkula i Merkura u Gornjoj Meziji od I do IV veka n. e., Beograd 2014: Arheološki

Golvin, J. C. 1988

Lamphithéâtre romain: Essai sur la theorisation de sa forme et de ses fonctions, Paris: Diffusion De Boccard.

Golubović, S. 2008

Grobovi u obliku bunara sa nekropola Viminacijuma, Beograd: Arheološki institut.

Grbić, D. 2013

The Thracian Hero on the Danube. New Interpretation of an Inscription from Diana, *Balkanica XLIV*: 7–20.

Gummerus, H. 1932

Der Arztstand im römischen Reiche nach den Inschriften I, Commentationes humanarum litterarum III. 6, Helsingfors: Akademische Buchhandlung.

Gušić, S. 1977

Објекат са мозаицима на Винику, *Нишки зборник 4*: 91–96.

Davidov, D., Pešić, D. and Jocić, M. 2004

Arheološko blago Niša od neolita do srednjeg veka = Archaeological treasure of Niš from the Neolithic to the Middle Ages. Beograd: Srpska akademija nauka i umetnosti.

D'Ambra, E. 2007

Roman Women, New York: Cambridge University Press.

Daremborg, C. and Saglio, E. 1904

Dictionnaire des Antiquités, Grecques et Romaines, Tome III, Paris: Hachette.

Dasen, V. 2009

Roman birth rites of passage revisited, *Journal of Roman Archaeology 22*(1): 199–214.

Dasen, V. 2010

Archeologie funéraire et histoire de l'enfance dans l'Antiquité: nouveaux enjeux, nouvelles

Perspectives, in: *L'Enfant et la mort dans l'Antiquité I. Nouvelles recherches dans les nécropoles grecques Le signalement des tombes d'enfants*, (eds.) A. Guimier-Sorbets et Y. Morizot, Paris: De Boccard, 19–44.

Dautova-Ruševljan, B. and Vujović, M. 2006

Римска војска у Срему, Novi Sad: Muzej Vojvodine.

Dautova-Ruševljan, V. and Vujović, M. 2011

Late Roman Helmet from Jarak, Novi Sad: Muzej Vojvodine.

Delbrueck, R. 1932

Antike Porphywerke. Studien zur spätantiken Kunstgeschichte, vol. 6, Berlin–Leipzig: Walter de Gruyter inc.

Del Bufalo, D. 2012

Porphyry. Red Imperial Porphyry. Power and Religion, Turin: Umberto Allemandi and C.

Dimitrijević, D. 1969

Istraživanje rimskog limesa u istočnom Sreму s posebnim osvrtom na pitanje komunikacija, *Osječki zbornik XII*: 81–121.

Drča, S. 2001

Claudius Magnus medicus, *Zbornik Narodnog muzeja Niš 10*: 19–26.

Dušanić, S. 1968

Римска војска у источном Срему, *Зборник радова Филозофској факултету (Београд)* 10–1: 87–113.

Dušanić, S. 2003

Diocletian's Visitas to Quarries and Mines in the Danubian Provinces, in: *Die Archäologie und Geschichte der Region des Eisernen Tores zwischen 275/602 N. Chr.*, Kolloquium in Drobeta-Turnu Severin (2.-5. November 2001), București: Rumänisch-jugoslawische Kommission für die Erforschung der Region des Eisernen Tores, 9–15.

Ђурић, S. 1985

The Late Antique Painted Tomb from Beška, *Zoograf* 16: 5–18.

Živaljević, I. 2017

Ribolov na Djerdapu u ranom holocenu (10.-6. milenijum pre n.e.), neobjavljena doktorska disertacija, Filozofski fakultet, Univerzitet u Beogradu.

Živaljević, I., Askeyev, V., Galimova, D. N., Askeyev, O. V., Monakhov, S. P. and Stefanović, S. in press

Size estimations of sturgeons (Acipenseridae) from the Mesolithic-Neolithic Danube Gorges, in: *Proceedings of the 9th Conference on the Mesolithic in Europe*, (eds.) D. Borić, D. Antonović, S. Stefanović and B. Mihailović, Oxford: Oxbow books.

Živić, M. 2011

Artistic Achievements in the Imperial Palace, in: *Felix Romuliana – Gamzigrad*, (ed.) I. Popović, Belgrade: Institute of Archaeology, Institute for Theological Research: 107–139.

Zeiller, J. 1918

Les origines chrétiennes dans les provinces danubiennes de l'Empire romain. Paris: E. de Boccard.

Zeiller, J. 1967

Les origines chrétiennes dans les provinces danubiennes de l'Empire romain, Roma: L'Erma di Bretschneider.

Зотовић, Љ. 1994

Рано хришћанство у Виминицијуму кроз изворе и археолошке споменике, *Viminacium* 8–9: 59–72.

Зотовић, Љ. и Јордовић, Ч. 1990

Viminacium I, некропола Више Гробаља. Археолошки институт: Београд.

Zuckerman, C. 1994

Les campagnes des tétrarques, 296–298. Notes de chronologie, *Antiquité tardive* 2: 65–70.

Iványi, D. 1935

Die panonischen Lampen-ein tipologisch-chronologische Übersicht, Budapest: Sárkány-druckerei.

Ivanišević, V. 2015

The Danubian Limes of the Diocese of Dacia in the 5th Century, Romania Gothica II, in: *The Frontier World Romans, Barbarians and Military Culture*, (ed.) T. Vida, Budapest: Eötvös Loránd University, Institute for Archaeological Sciences, Martin Optiz Kiadó, 653–665.

Ivanišević, V. and Nikolić-Đorđević, S. 1997

Novi tragovi antičkih fortifikacija u Singidunumu – Lokalitet Knez Mihailova 30, *Singidunum* 1: 65–150.

Ivanišević, V. and Bugarski, I. 2018

Roman ditches' in: *Bačka and the outer limites of Pannonia, Vadrózsából tündérsípöt csináltam, Tanulmányok Istvánovits Eszter 60. születésnapjára*, Nyíregyháza: Kiadja a Jósa András Múzeum, 223–239.

Јанковић, Ћ. 1981

Истраживање споменика у Врелу, Шаркамен, *Старинар* XXX: 87–94.

Jarak, M. 2011

Ranohrišćanski mučenici Panonije, u: *1700 godina svetih Srijemskih mučenika, Zbornik radova s međunarodnog simpozija o 1700. obljetnici Sirmijsko-panonskih mučenika (3004–2004)*, (prir.) D. Damjanović, Đakovo: Katolički bogoslovni fakultet u Đakovu, 51–70.

Jeremić, G. 2007

Мозаици грађевине са октогоном из античког Наиса у: *Ниш и Византија. Зборник радова V* (ур.) М. Ракоција = *Niš and Byzantium. The Collection of Scientific Works V* (ed.) M. Rakocija, Ниш; Град Ниш, ИГП „Просвета“, 87–97.

Jeremić, G. 2013

Burials in *Naissus* in Late Antiquity – case study of the necropolis in Jagodin Mala, in: *Constantine the Great and the Edict of Milan 313. The birth of Christianity in the Roman provinces on the soil of Serbia*, (ed.) I. Popović, B. Borić-Brešković, Belgrade: National Museum in Belgrade, 126–135.

Jeremić, G., Илић, О. 2018

Evidence of Early Christianity on the Danube Limes, from Singidunum to Aquae, in: *Vivere militare est. From populus to emperors. Living on the frontiers*, (ed.) M. Korać, Belgrade: Institute of Archaeology, 197–246.

Jeremić, M. 2000

Brick kilns in Sirmium, *Starinar* L: 131–154.

Јовановић, А. 1975

Неки аспекти проблема скупног налаза скулптура са Медијане код Ниша, *Сџаринар* XXIV–XXV: 56–65.

Јовановић, А. 1984

Римске некрополе на територији Југославије, Београд: Универзитет у Београду, Филозофски факултет, Центар за археолошка истраживања.

Јовановић, А. 1984

Хајдучка Воденица, касноантичко и рановизантијско утврђење, *Сџаринар* XXXIII–XXXIV: 319–331.

Jovanović, A. 2000

Romanization and ethnic elements in burial practice in the southern part of Pannonia Inferior and *Moesia Superior*, in: *Burial, Society and Context in the Roman World*, (ed.) John Pearce, Oxford: Oxbow, 204–214.

Jovičić, M. and Milovanović, B. 2017

Roman brick kiln from the eastern necropolis of Viminacium, *Archaeology and science* 12: 19–38.

Jovičić, M. and Redžić, S. 2011

Late Roman Villa on the Site Livade kod Ćuprije – A Contribution to the Study of Villae Rusticae in the Vicinity of Viminacium, *Archaeology and Science* 7: 369–385.

Jones, R. 1977

A quantitative approach to Roman burial, in: *Burial in the Roman world*, (ed.) Richard Reece, London: Council for British Archaeology, 20–25.

Јордовић, Ч. 1994

Грнчарски и цигларски центар у Виминацијуму, *Саопштења* XXVI: 95–106.

Keller, E. 1971

Die spätromischen Grabfunde in Südbayern, München: C. H. Beck'sche Verlagsbuchhandlung.

Кораћ, М. 1986

Medicus et chirurgus ocularius из Виминацијума, *Сџаринар* XXXVII: 53–71.

Кораћ, М. 2000

Slikarstvo Viminacijuma, Požarevac: Narodni muzej Požarevac.

Кораћ, М. 2018

Oil-lamps from Viminacium (Upper Moesia), Belgrade: Institute of Archaeology.

Кораћ, М., Mrđić, N. and Mikić, M. 2006

Kartiranje rimskog akvedukta na Viminacijumu uz pomoć globalnog sistema za pozicioniranje (GPS), *Archaeology and Science* 2: 7–20.

Кораћ, М. and Golubović, S. 2009

Viminacium. Više globalja, tom 2, Belgrade: Archaeological Institute.

- Korać, M., Golubović, S. and Mrđić N. 2009**
Itinerarium Romanum Serbiae, Belgrade: Centre for New Technology.
- Korać, M. and Ricl, M. 2017**
 New Gold and Silver Amulets from *Moesia Superior* (Serbia), *Zeitschrift für Papyrologie und Epigraphik* 203: 164–176.
- Kotansky, R. 1994**
Greek Magical Amulets. The Inscribed Gold, Silver, Copper, and Bronze Lamellae. Part I: Published Texts of Known Provenance (Papyrologia Colonensia XXII.1), Köln: Westdeutscher Verlag.
- Kousoulis et al. 2012,**
 A. Kousoulis, K. Economopoulos, M. Hatzinger, A. Eshraghian and S. Tsiodras, The Fatal Disease of Emperor Galerius, *Journal of the American College of Surgeons* 215 (2012), 890–893:
- Крунић, С. 1992**
Римски медицински и фармацеујски инструменти из Сингидунума и околине, Београд: Музеј града Београда.
- Крунић, С. (прир.) 1997**
Античка бронза Сингидунума = Antique Bronze from Singidunum, Каталог изложбе 49, Београд: Музеј града Београда.
- Крунић, С. 2011**
Античке светилке из Музеја града Београда и начини илуминације у Сингидунуму од I до почетка V века, Београд: Музеј града.
- Kuzmanović-Novović, I. 2017**
 Dextrarum Iunctio in the Art of Antiquity, in: *Ante portam auream: studia in honorem professoris Aleksandar Jovanović*, (ed.) M. B. Vujović, Belgrade: Faculty of Philosophy, 115–128.
- Künzl, E. 1983**
Medizinische Instrumente aus Sepulkralfunden der römischen Kaiserzeit, Köln-Bonn: Rheinland Verlag.
- Kurzmann, R. 2006**
Roman military brick stamps: a comparison of methodology, BAR international series 1543, Oxford: BAR Publishing.
- Larsson Lovén, L. 1998**
 Lanam fecit – Woolworking and Female Virtue, in: *Aspects of Woman in Antiquity*, (eds.) L. Larsson Lovén and A. Strömberg, Jonsered: Paul Aströms Förlag, 85–95.
 27, 28 et 29 mai 1987, (eds.) C. Domergue, C. Landes et J.-M. Pailler, Lattes: Imago, 203–215.
- Laubscher, H. P. 2000**
 Beobachtungen zu tetrarchischen Kaiserbildnissen aus Porphyry, *Jahrbuch des Deutschen Archäologischen Instituts* 114: 207–252.
- Le Roux, P. 1990**
 L'amphithéâtre et le soldat sous l'Empire romain, in: *Spectacula I. Gladiateurs et amphithéâtres: Actes du colloque tenu à Toulouse et à Lattes les 26,*
- Летица, З. 1984**
 Мале Ливадице, насеље старијег гвозденог доба, *Сџаринар*, XXXIII-XXXIV: 183–184.
- Loeschcke, S. 1919**
Lampen aus Vindonissa. Ein Beitrag zur Geschichte von Vindonissa und des antiken Beleuchtungswesens, Zürich: Beer and Cie.
- L'Orange, H. P. 1984**
Das spätantike Herrscherbild von Diokletian bis zu den Konstantin Söhnen 284–361 n. Chr., Berlin: Mann.
- Madgearu, A. 2012**
Împăratul Galerius, Târgoviște: Cetatea de Scaun.

Malgouyres, Ph., ed. 2003

Porphyre. La pierre pourpre, des Ptolémées aux Bonaparte, Paris: Réunion des Musées nationaux.

Manojlović-Marijanski, M. 1964

Kasnorimski šlemovi iz Berkasova, Novi Sad: Vojvođanski Muzej.

Марић, Р. 1951

Ископавања на Орашју. Претходни извештај о радовима у 1948. и 1949. години, *Сџаринар* II: 113–132.

Martin-Kilcher, S. 2000

Mors Immatura in the Roman World – a Mirror of Society and Tradition”, in: *Burial, Society and Context in the Roman World*, (eds.) J. Pearce, M. Millett, M. Struck, Oxford: Oxbow Books, 63–76.

Marcos, M. 2013

Portrait of persecutor: the defeat of Maximinus Daia in Christian historiography, in: *Polidoro. Studi offerti ad Antonio Carile*, (ed.) G. Vespignani, Spoleto: Studi italiano de studi sull Alto Medioevo, 13–36.

Mac Mullen, R. 1987

Constantine, London–New York–Sydney: Routledge.

Микић, Ж. 1980

О антрополошким типовима присутним у античким некрополама Виминацијума, *Сџаринар* XXXI: 117–122.

Mikić, Ž. 1999

Die Gepiden von Viminacium in der Völkerwanderungszeit Anthropologischer Beitrag, *Anthropologischer Anzeiger* Jg. 57: 257–268.

Miks, C. 2007

Studien zur römischen Schwertbewaffnung in der Kaiserzeit. Kölner Studien zur Archäologie der römischen Provinzen, Band 8, Rahden: Verlag Marie Leidorf.

Milovanović, B. 2016

Inhumacija djece na nekropoli Više grobalja antičkog Viminacija“, *Vjesnik Arheološkog muzeja u Zagrebu*, 3, XLIX: 95–122.

Milovanović, B. and Anđelković Grašar, J. 2017

Female power that protects: Examples of the apotropaic and decorative functions of the Medusa in Roman visual culture from the territory of the central Balkans, *Сџаринар* LXVII: 167–182.

Милошевић, П. 1987

Наоружање и опрема римског ратника у доба освајања и консолидације долине Саве, у: *Почеци романизације у југоисточном делу провинције Паноније*, (ур.) О. Брукнер, В. Даутова-Рушевљан, П. Милошевић, Нови Сад: Матица Српска, 13–24.

Минић, Д. 1984

Манастир, праисторијско, античко и средњовековно налазиште, *Сџаринар* XXXIII-XXXIV: 153–157.

Mirković, M. 1968

Rimski gradovi na Dunavu u Gornjoj Meziji, Beograd: Arheološko društvo Jugoslavije.

Mirković, M. 1971

Sirmium – its History from the I Century A.D. to 582 A.D., in: *Sirmium I*, (ed.) V. Popović, Beograd: The Archaeological Institute, 5–94.

Mirković, M. 1986

Viminacium et Margum, in: *Inscriptions de la Mésie Supérieure*, Vol. II, Beograd: Centre d'études épigraphiques et numismatiques de la Faculté de philosophie de l'Université de Beograd.

Mirković, M. 1996

The Iron Gates (Đerdap) and the Roman Policy on the Moesian Limes AD 33–117, in: *Roman Limes on the Middle and Lower Danube*, (ed.) P. Petrović, Belgrade: Archaeological Institute.

Mirković, M. 2006

Sirmium. Istorija rimskog grada od I do kraja VI veka, Sremska Mitrovica: Blago Sirmijuma.

Мирковић, М. 2014

Диоклецијан, Београд: Службени гласник.

Mihajlović, V. 2011

Adultery in the Mirror: Roman Mirror from Viminacium, Myth, Moral and Rite of Passage, у: *Антика и савремени свет: религија и култура, зборник радова*, (ур.) К. Марицки Гађански, Београд: Друштво за античке студије Србије и Институт за теолошка истраживања, 178–193.

Montgomery, H. 2000

From Friend to Foe: The Portrait of Licinius in Eusebius, *Symbolae Osloenses* 75: 132–138.

Mócsy, A. 1974

Pannonia and Upper Moesia. A History of the Middle Danube Provinces of the Roman Empire, London and Boston: Routledge and Kegan Paul.

Мушмовъ Н. А. 1912

Антички монети на Балкански полуострв, София 1912.

McWhirr, A. 1984

The production and distribution of brick and tile in Roman Britain, neobjavljena doktorska disertacija, University of Leicester.

McComish, J. M. 2015

A Guide to Ceramic Building Material“, *York archaeological trust, web based report number 2015/36*. <https://www.yorkarchaeology.co.uk/>, приступљено 02. 08. 2018. године.

Nedeljković, D. 2009

Pregled arheozooloških istraživanja Sirmijuma – lokalitet 85 (2002–2005), *Zbornik Muzeja Srema* 8: 7–42.

Nikolić-Đorđević, S. 2000

Antička keramika Singidunuma, *Singidunum* 2, 11–244.

Nikolić, S. and Pop-Lazić, S. 2005

Ostaci antičke urbane zone na dunavskoj padini, *Singidunum* 4: 7–43.

Nikolić, S. and Raičković, A. 2008

Ceramic Balsamaria – Bottles: the Example of Viminacium, *Сѵаринар* LVI: 327–334.

Nikolić S. and Raičković, A. 2009

Prosopomorph vessels from *Moesia Superior*“, *Сѵаринар* LVIII: 135–153.

Nikolić, S. and Bogdanović, I. 2012

Research of the Viminacium Amphitheater in 2011, in: *Archaeology in Serbia: Projects of the Archaeological Institute in 2011*, (eds.) D. Antonović, S. Golubović, i V. Bikić, Belgrade: Arheološki institut, 42–45.

Nikolić, S., Bogdanović, I. i Jevtović, Lj. 2014

Arheološka istraživanja viminacijumskog amfiteatra u 2012. godini, u: *Arheologija u Srbiji: Projekti Arheološkog instituta u 2012. godini*, (ur.) D. Antonović, S. Golubović i V. Bikić, Beograd: Arheološki institut, 58–61.

Nikolić, S., Bogdanović, I., Jevtović, Lj. i Stojić, G. 2014a

Arheološka istraživanja viminacijumskog amfiteatra u 2013. godini, u: *Arheologija u Srbiji: Projekti Arheološkog instituta u 2013. godini*, (ur.) D. Antonović, S. Golubović i V. Bikić, Beograd: Arheološki institut, 48–52.

Nikolić, S., Jevtović, Lj. and Stojić, G. 2014b

Archaeological research of the area of the Viminacium amphitheater in 2014, in: *Archeology in Serbia. Projects of the Archaeological Institute in 2014*, (eds.) I. Bugarski, N. Gavrilović Vitas, V. Filipović, Belgrade: Arheološki institut, 93–98.

Nikolić, S. and Bogdanović, I. 2015

- Recent Excavations on the Amphitheatre of Viminacium (Upper Moesia), in: *Proceedings of the 22nd International Congress of Roman Frontier Studies, Ruse, Bulgaria, September 2012*, (eds.) L. Vagalinski and N. Sharankov, Sofia: National Archaeological Institute with Museum Bulgarian Academy of Sciences, 547–555.
- Nikolić, S., Jevtović, Lj., Stojić, G. and Rogić, D. 2017**
Arheološka istraživanja prostora viminacijumskog amfiteatra u 2015. godini, u: *Arheologija u Srbiji: Projekti Arheološkog instituta u 2015. godini*, (ur.) I. Bugarski, N. Gavrilović Vitas i V. Filipović, Beograd: Arheološki institut, 63–70.
- Nikolić, E., Milovanović, B. and Raičković Savić, A. 2017**
Contribution to the Study of Roman Architecture in Viminacium: Research of Thermae Masonry Techniques, *Archaeologia Bulgarica* XXI 2017: 39–57.
- Oliver, A. 2000**
Jewelry for the unmarried, in: *I Claudia II: Women in Roman Art and Society*, Vol. 2, (eds.) D. E. E. Kleiner and S. B. Matheson, Austin: University of Texas Press, 115–125.
- Olson, K. 2008**
The Appearance of the Young Roman Girl, in: *Roman Dress and the Fabrics of Roman Culture*, (eds.) J. Edmonson and A. Keith, Toronto: University of Toronto Press, 139–157.
- Petković, Ž. 2002**
Dedikacija Jupiteru i Liberu sa Kosmaja, *Živa antika*: 219–224.
- Petković, S. 2010**
Rimske fibule u Srbiji od I do V veka, Beograd: Arheološki institut.
- Петровић, Б. 1997**
Статуете Божанстава, у: *Античка бронза Синџидунума*, (прир.) С. Крунић = *Antique Bronze from Singidunum*, Београд: Музеј града Београда.
- Petrović, P. 1979**
Naissus-Remesiana-Horreum Margi, in: *Inscriptions de la Mésie Supérieure*, vol. IV, Beograd: Centre d'études épigraphiques et numismatiques de la Faculté de philosophie de l'Université de Beograd.
- Петровић, П. 1981**
О снабдевању римских трупа на Ђердапском лимесу, *Старинар* XXXI: 53–63.
- Petrović, P. 1986**
Timacum Minus und die Kastelle im Timok-Tal, in: *Studien zu den Militärgrenzen Roms 3. 13. Internationaler Limeskongreß – Aalen 1983. Forschungen und Berichte zur Vor und Frühgeschichte in Baden-Württemberg* 20: Stuttgart, 514–518.
- Петровић, П. 1991**
Classis Flavia Moesica на Дунаву у Горњој Мезији, *Старинар* XLII: 207–216.
- Петровић, П. 1993**
Naissus – задужбина цара Константина, у: *Римски царски градови и палате у Србији*, (ур. Д. Срејовић, Београд: Галерија САНУ, 63–69.
- Петровић, П. 1995**
Римски лимес на Дунаву у Доњој Панонији, *Фрушка Гора у античко доба*, (ур.) Н. Тасић, Нови Сад: Матица Српска, 9–32.
- Petrović, P. and Vasić, M. 1996**
The Roman Frontier in Upper Moesia: Archaeological Investigations in the Iron Gate Area – Main Results, in: *Roman Limes On the Middle and Lower Danube*, (ed.) P. Petrović, Belgrade: Archaeological Institute, 15–26.
- Pilipović, S., Milanović, Lj. 2016**
The Jonah sarcophagus from Singidunum: a contribution to the study of early Christian art in the Balkans, *Classica et Christiana* 11: 219–239.
- Pollitt, J. J. 1986**

Art in the Hellenistic Age, Cambridge, Cambridge University Press.

Pop-Lazić, P. 1977

A Votive Plate of Jupiter Dolichenus, *Archaeologia Jugoslavica* XVIII: 41–44.

Pop-Lazić, S. 2002

Nekropole rimskog Singidunuma, *Singidunum* 3: 7–100.

Pop-Lazić, S. 2005

Novi nalazi antičkih grobova u Singidunumu, *Singidunum* 4: 125–136.

Pop-Lazić, S. 2012

Some observations on lead figurines of the goddess Venus in the area between Sirmium and Viminacium, *Сѳаринар*, LXII: 151–164.

Поповић, В. 1967

Увод у топографију Виминацијума, *Сѳаринар* XVIII: 29–53.

Роровић, В. 1987

Die Süddanubischen Provinzen in der Spätantike vom ende des 4. bis zur Mitte des 5. Jahrhunderts, in: *Die Völker Südosteuropas im 6. bis 8. Jahrhundert*, (ed.) B. Hänsel, München: Selbstverl. der Südosteuropa-Gesellschaft: 95–139.

Роровић, В. 1993

Sirmium, a town of emperors and martyrs, in: *Roman Imperial Towns and Palaces in Serbia*, (ed.) D. Srejskić, Belgrade: Gallery of the Serbian Academy of Sciences and Arts, 15–27.

Роровић, И. 1997

Les productions officielles et privées des ateliers d'orfèvrerie de Naissus et de Sirmium, *Antiquité Tardive* 5, 1997: 133–144.

Поповић, И. 1988

Антички оруђе од јовжђа у Србији, Београд, Народни музеј.

Поповић, И. 2001

Касноантички и рановизантијски накити од злата у Народном музеју у Београду, Београд: Народни музеј у Београду.

Роровић, И. (ed.) 2005

Šarkamen (Eastern Serbia): A Tetrarchic Imperial Palace. The Memorial Complex, Belgrade: Archaeological Institute.

Поповић, И. 2005

Дијадема на Константиновом портрету из Ниша: настанак и развој нове царске инсигније, у: *Ниш и Византија / Niš and Byzantium III*, (ур.) М. Ракоција, Ниш: Град Ниш, ДИГП Просвета, 103–117.

Роровић, И. 2007

Šarkamen – eine Residenz- und Begräbnisstätte aus der Zeit des Maximinus Daia, in: *Roms Erbe auf dem Balkan. Spätantike Kaiservillen und Stadtanlagen in Serbien*, (eds.) U. Brandl, M. Vasić, Mainz am Rhein 2007, 80–95.

Роровић, И. (ed.) 2011

Felix Romuliana – Gamzigrad, Beograd: Institute of Archaeology, Institute for Theological Research.

Роровић, И. 2013

Head of Carus (?), Cat. 21; Head of a tetrarch, Cat. 23; Portrait of Galerius, Cat. 24; Portrait of a diarch, Cat. 26, in: *Constantine the Great and the Edict of Milan 313. The Birth of Christianity in the Roman Provinces on the Soil of Serbia*, (eds.) I. Popović, B. Borić-Brešković, Beograd: National Museum in Belgrade, 290.

Роровић, И. 2016

Porphyry Sculptures from Sirmium, *Antiquité Tardive* 24: 371–390.

Поповић, И. 2017

Порфирне скулптуре из Сирмијума, *Зборник Мајице српске за класичне студије* 18: 115–131.

Роровић, И. 2017

Porphyry – power of emperors and dignity of gods. Sculptures from Roman towns and palaces in Serbia, Belgrade: Institute of Archaeology.

Popović, I. 2018

The signs of the new Imperial ideology and the porphyry sculpture / I segni della nuova ideologia imperiale e la scultura in porfido, in: *Treasures and Emperors. The Splendour of Roman Serbia / Tesori e imperatori. Lo splendore della Serbia Romana*, (eds.) I. Popović, C. Tiussi, M. Verzár, Aquileia: Gangemi per Fondazione Aquileia, 68–79, cat. 15–31.

Popović, M. 1997

Dosadašnja otkrića i mogućnost daljih istraživanja, *Singidunum* 1: 1–20.

Поповић, С. (ур.) 2014

Јаџодин мала – касноантичка некропола = Late antique necropolis Jagodin mala, Ниш: Народни музеј Ниш.

Премк, А. 1992

Производња раноримске керамике у Сирмијуму, *Зборник Народног музеја XIV-1*: 363–375.

Price, S. 2012

Religious Mobility in the Roman Empire, *The Journal of Roman Studies*, 102: 1–19.

Pröttel, P. M. 1991

Zur Chronologie der Zwiebelknopffibeln, *Jahrbuch des Römisch-Germanischen Zentralmuseums Mainz* 35/1: 347–372.

Radman-Livaja, I. 2004

Militaria Sisciensia: Nalazi rimske vojne opreme iz Siska u fundusu Arheološkoga Muzeja u Zabrebu, Zagreb: Arheološki muzej u Zagrebu.

Raičković, A. 2007

Keramičke posude zanatskog centra iz Viminacijuma, Beograd: Arheološki institut.

Raičković, A. 2012

Keramičke posude iz grobova tipa Mala Kopašnica Sase, neobjavljena doktorska disertacija, Filozofski fakultet, Univerzitet u Beogradu.

Raičković, A. i Redžić, S. 2006

Keramičke i opekarske peći Viminacijuma – lokacije Pećine i Livade kod ćuprije, *Arheologija i Prirodne nauke* 1: 81–106.

Raičković Savić, A. i Bogdanović, A. 2017

Keramika iz bunara sa prostora viminacijumskog amfiteatra – rezultati obrade materijala iz 2014. godine, u: *Arheologija u Srbiji, Projekti Arheološkog instituta u 2014. godini*, (ur.) I. Bugarski, N. Gavrilović Vitas, V. Filipović, Beograd: Arheološki institut, 148–152.

Ratković, D. 2007

Fragment eines männlichen, Kat. I.4.6, in: *Konstantin der Große – Imperator Caesar Flavius Constantinus*, (eds.) A. Demandt, J. Engemann, Trier: Konstantin – Ausstellungsgesellschaft Trier und Verlag Philipp von Zabern, Mainz.

Ratković, D. 2013

Parade helmet Cat. 53, in: *Constantine the Great and the Edict of Milan 313. The Birth of Christianity in the Roman Provinces on the soil of Serbia*, (eds.) I. Popović and B. Borić-Brešković, Belgrade; National Museum, 303.

Ratković, D. 2018

Head of Albinus, Cat. 13, Head of Macrinus, Cat. 14, Parade helmet, Cat. 10, 11, 12, in: *Treasures and Emperors. The Splendour of Roman Serbia = Tesori e imperatori. Lo splendore della Serbia Romana*, (eds.) I. Popović, C. Tiussi and M. Verzár, Aquileia 2018, 170–172.

Redžić, S. 2013

Rimske pojase garniture na tlu Srbije od I do IV veka, neobjavljena doktorska disertacija, Filozofski fakultet, Univerzitet u Beogradu.

Redžić, S. Milovanović, B. i Danković, I. 2017

Zaštitna arheološka iskopavanja na lokalitetu Više grobalja (Viminacijum), u: *Arheologija u Srbiji. Projekti Arheološkog instituta u 2014. godini*, (ur.) I. Bugarski, N. Gavrilović-Vitas i V. Filipović, Beograd: Arheološki institut, 87–92.

Рогин, Д. 2014

Технологија античкој зидној сликарства на територији Србије, необјављена докторска дисертација, Филозофски факултет, Универзитет у Београду.

Rogić, D. i Bogdanović, I. 2012

Slikana dekoracija zida arene amfiteatra u Viminacijumu, u *Arheologija u Srbiji: Projekti Arheološkog instituta u 2011. godini*, (ur.) D. Antonović, S. Golubović i V. Bikić, Beograd: Arheološki institut, 46–49.

Swan, V. G. 1984

The pottery kilns of Roman Britain, Royal Commission on historical monuments, supplementary series 5, London: Her Majesty's stationery office.

Sebesta, J. L. 2001

Symbolism in the Costume of the Roman Women, in: *The World of Roman Costume*, (eds.) J. L. Sebesta and L. Bonfante, Madison: The University of Wisconsin Press, 46–53.

Seek, O. 1905

Geschichte des Untergangs der antiken Welt II, Stuttgart: J. B. Metzlersche Verlagsbuchhandlung.

Seeck, O. 1919

Regesten der Kaiser und Päpste für die Jahre 311 bis 476 n. Chr., Stuttgart: Metzler.

Seston, W. 1946

Dioclétien et la Tétrarchie, Paris: De Boccard.

Smith, R. R. 1997

The Public Image of Licinius I: Portrait Sculpture and Imperial Ideology in the Early Fourth Century, *The Journal of Roman Studies* 87: 170–202.

Sommer, S. 2009

Amphitheatres of Auxiliary Forts on the Frontiers, in: *Roman amphitheatres and Spectacula, a 21st Century Perspective: Papers from an international conference held at Chester, 16th-18th February, 2007*, (ed.) T. Wilmott, Oxford: Archaeopress, 47–62.

Спасић-Ђурић, Д. 2002

Виминацијум, главни грађ римске провинције Горње Мезије, Пожаревац: Народни музеј Пожаревац.

Sreјović, D. 1993

Tetrarch (Licinius), Cat. 72, in: *Roman Imperial Towns and Palaces in Serbia*, (ed.) D. Sreјović, Belgrade: Gallery of the Serbian Academy of Sciences and Art, 231.

Sreјović, D. 1994a

A Porphyry Head of Tetrarch from Romuliana (Gamzigrad), *Сџаринар* XLIII–XLIV: 41–47.

Sreјović, D. 1994b

The Representations of Tetrarchs in Romuliana, *Antiquité Tardive* 2: 143–152.

Sreјović, D. 1995

Diva Romula, divus Galerius, in: *The Age of Tetrarchs* (ed.) D. Sreјović, Belgrade: Gallery of the Serbian Academy of Sciences and Art, 295–305.

Срејовић, Д. и Цермановић-Кузмановић, А. 1987

Римска скулптура у Србији, Београд: Филозофски факултет, Центар за археолошка истраживања.

Sreјović, D. and Vasić Č. 1994a

Emperor's Galerius's buildings in Romuliana (Gamzigrad, eastern Serbia), *Antiquité Tardive* 2, 1994: 123–141.

Sreјović, D. and Vasić Č. 1994b

Imperial Mausolea and Consecration Memorials in Felix Romuliana (Gamzigrad, East Serbia), Belgrade: Filozofski fakultet, Centar za arheološka istraživanja.

Stein, E. 1968

Histoire du Bas-Empire I, Amsterdam: A. M. Hakkert.

Stojić, G. 2015

Nalazi bula sa nekropola Viminacijuma, Master rad, Filozofski fakultet, Univerzitet u Beogradu.

Faedo, L. 2000

I porfidi: imagines di potere; Busto con ritratto imperiale non pertinente; Torso di togato, Torso di clamidato, Cat. 220, 215, 217, in: *Aurea Roma. Dalla città pagana alla città cristiana*, (eds.) S. Ensoli, E. La Rocca, Roma: L'Erma di Bretschneider, 61–65, 563–564, 561–562.

Falkiner, R. 2012

Mystery Red Head Identified, *Minerva* 2012, November/December, 6.

Ферјанчић, С. 2013

Константијин (306–337), Београд: Службени гласник.

Ferjančić, S., Korać, M. and Ricl, M. 2017

New Greek and Latin Inscriptions from Viminacium, *Zeitschrift für Papyrologie und Epigraphik* 203: 235–249.

Futrell, A. 2001

Blood in the Arena: The Spectacle of Roman Power, Austin: University of Texas Press.

Hannestad, N. 1988

Roman Art and Imperial Policy, Aarhus: Aarhus University Press.

Harris, W. V. 1980

Roman Terracotta Lamps: Organisation of an Industry, *The Journal of Roman Studies* Vol. 70: 126–145.

Hersch, K. K. 2010

The Roman Wedding: Ritual and Meaning in Antiquity. Cambridge: University Press.

Свјетићанин, Т. 2000

Grnčarska radionica u Singidunumu, *Singidunum* 2: 245–254.

Цвјетићанин, Т. 2001

Глеђосана керамика Горње Мезије, Београд: Народни музеј Београд.

Сермановић-Кузмановић 1963

Die Denkmäler des thrakischen Heros in Jugoslavien, *Archaeologia Iugoslavica*, 4: 31–57.

Цермановић-Кузмановић 1984

Текија (Transdierna) нека разматрања, *Сџаринар*, XXXIII-XXXIV: 337–353.

Courtney, E. 2013

A Commentary on the Satires of Juvenal. Berkeley: California Classical Studies.

Црнобрња, А. Н. и Симић, З. 2006

Североисточна некропола Сингидунума, *Годишњак прага Београда* LIII: 11–31.

Татић-Ђурић, М. 1964

Златни налаз из Вишњице, *Зборник Народној музеја* IV: 185–192.

Тодоровић, Ј., Кондић, В. и Бирташевић, М. 1956

Археолошка налазишта у Београду и околини, *Годишњак Музеја прага Београда* III: 75–98.

Томовић, М. 1992

Roman Sculpture in Upper Moesia, Belgrade: Institute of Archaeology.

Томовић, М. 2005

The memorial complex, in: *Šarkamen (Eastern Serbia): A Tetrarchic Imperial Palace. The Memorial Complex*, (ed.) I. Popović, Belgrade: Archaeological Institute, 19–58.

Tóth, I. 1973

Destruction of the Sanctuaries of Iuppiter Dolichenus at the Rhine and in the Danube region (235–238), *Acta Archaeologica*, XXV, fasc. 1–2: 109–116.

Cambi, N. 2016

Dioklecijan. Vir prudens, moratus callide et subtilis ili inventor scelerum et machinator omnium malorum. Povijesne kontrovrze i današnje dileme / Diocletian. Vir prudens, moratus callide et subtilis or inventor scelerum et machinator omnium malorum. Historical controversies and current dilemmas, Split: Književni krug.

Cambi, N. 2017

Dioklecijanov lik između realnosti i transcedencije. Artistički, ikonografski i socio loški aspekti / The Image of Diocletian between Reality and Transcendence. Artistic, Iconographic and Sociological aspects, Split: Književni krug.

Čerškov, T., Jeremić, G. and Vitezović, S. 2016

Zoomorphic decorations from osseous materials from Naissus (Niš), in: *Close to the bone. Current studies in bone technologies*, (ed.) S. Vitezović, Belgrade: Institute of Archaeology, 104–111.

Welch, K. E. 2009

The Roman Amphitheatre: From Its Origins to the Colosseum, New York: Cambridge University Press.

Wescher, C. 1868

Fragments inédits de l'historien grec Priscus relatifs au sièges de Noviodunum et a la prise de Naïssos, *Revue archéologique* 18: 86–94.

Wileman, J. 2005

Hide and Seek: The Archaeology of Childhood, Stroud: Tempus.

Wilkes, J. 2005

Roman Danube: An Archaeological Survey, *Journal of Roman Studies* 95: 124–225.

Wilkes, J. 2009

Diocletiana and Dalmatia: An enigma of identity, in: *Dioklecijan, tetrarhija i Dioklecijanova plača. O 1700. Obljetnici postojanja = Diocletian, Tetrarchy and Diocletian's Palace. On the 1700th Anniversary of Existence*, (ur./eds.) N. Cambi, J. Belamarić, T. Marasović, Split: Književni krug, 335–343.

Wokaunn, M. and Manenica, H. 2010

Medicina starog Rima: U povodu izložbe rimskih medicinskih instrumenata u Arheološkome muzeju Naronu u Metkoviću, *Medicus* (1330–013X), Vol. 19, No. 2, Kardiologija: 241–249.

